

GENDER TENGLIGI VA AYOLLAR HUQUQLARINI HIMOYA QILISH SIYOSATI

Saparova Sevara Ergashovna

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti "Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar fakulteti" Yurisprudensiya yo'nalishi 248-guruh talabasi sevarasaporo30@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O'zbekistonda gender tengligi va ayollar huquqlarini ta'minlash bo'yicha olib borilayotgan siyosatning mazmuni, institutsional mexanizmlari hamda amaliy natijalari tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi keyingi yillarda mamlakatning ijtimoiy-siyosiy modernizatsiya jarayonida ayollar faolligini kengaytirish, ularning iqtisodiy imkoniyatlarini oshirish va gender stereotiplarni bartaraf etish zarurati bilan izohlanadi. Mazkur ishda xalqaro tajribaga asoslangan yondashuvlardan foydalanilib, milliy siyosatning kuchli va takomillashtirilishi kerak bo'lgan jihatlar ilmiy-nazariy nuqtai nazardan baholanadi.*

Metodologik asos sifatida huquqiy-huquqshunoslik tahlili, normativ hujjatlarni qiyosiy ko'rib chiqish, mavjud statistik ma'lumotlardan foydalanish hamda ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish usullari qo'llanilgan. Tadqiqot jarayonida gender tenglikni ta'minlashga qaratilgan davlat dasturlari, parlament qonunlari, hukumat qarorlari va qo'mitalar faoliyati tizimli ravishda o'rganildi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston so'nggi yillarda gender siyosatini institutsional darajada mustahkamladi: ayollarni biznesga jalb qilish dasturlari kengaydi, siyosiy vakillik oshdi, zo'ravonlikka qarshi huquqiy mexanizmlar kuchaytirildi. Shunga qaramay, ayollar bandligi, oiladagi majburiy mehnat va an'anaviy stereotiplarning ildizlari hali to'liq bartaraf etilgan emas.

Maqola yakunida mamlakatda gender tengligini chuqurlashtirish bo'yicha kompleks yondashuv, gender ta'limini kuchaytirish, davlat va nodavlat institutlar o'rtasidagi hamkorlikni yanada rivojlantirish zarurligi bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: *Gender tengligi, ayollar huquqlari, gender siyosati, gender adolati, gender stereotiplari, ayollar faolligi, gender zo'ravonligi, ayollar bandligi, ijtimoiy himoya, teng imkoniyat, gender institutsiyalar, gender ta'lim, ayollar liderligi, huquqiy islohotlar va teng vakillik.*

So'nggi yillarda dunyo miqyosida gender tengligi masalasi ijtimoiy taraqqiyotning asosiy ko'rsatkichlaridan biri sifatida qaralayotgani bejiz emas. Ayollarning ta'limga, mehnat bozoriga, siyosiy jarayonlarga va oilaviy hayotdagi qarorlar qabul qilish jarayoniga teng ravishda jalb etilishi nafaqat inson huquqlarini ta'minlash, balki jamiyatning barqaror rivojlanishini kafolatlovchi omil sifatida baholanmoqda. O'zbekiston ham ushbu global jarayonlardan chetda qolmay, gender tengligini mustahkamlash va ayollar huquqlarini himoya qilishni davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylantirdi. Mamlakatda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy

islohotlar, demokratik yangilanishlar, huquqiy institutlarning shakllanishi aynan ushbu masalaning dolzarbligini yanada kuchaytirmoqda.

Gender siyosatining rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omillar ko'p qirrali bo'lib, ular tarixiy an'analar, madaniy qarashlar, iqtisodiy imkoniyatlar va ijtimoiy institutlarning holati bilan chambarchas bog'liq. O'zbekistonning o'ziga xos ijtimoiy modelida ayollarga bo'lgan hurmat, oilaning barqarorligi va an'anaviy qadriyatlar muhim o'rin tutadi. Shu bilan birga, ushbu qadriyatlar zamonaviy gender yondashuvlari bilan uyg'unlashishi lozim bo'lgan murakkab jarayon hamda davlat siyosatining uzluksiz takomillashuvini talab qiladi. X especially, global mehnat bozoridagi o'zgarishlar, raqamli iqtisodiyotning kengayishi, urbanizatsiya jarayonining jadallashuvi ayollarning yangi rollarini shakllantirmoqda va ularga nisbatan ijtimoiy talablarni yangilamoqda. Natijada davlat gender tengligini ta'minlash bo'yicha institutsional mexanizmlarni kuchaytirishga ehtiyoj sezadi.

So'nggi islohotlar doirasida O'zbekistonda ayollar huquqlarini himoya qilish borasida muhim qadamlar tashlandi. Xususan, gender tenglikni ta'minlashga qaratilgan qonunchilik bazasi takomillashtirildi, parlament va hukumat tizimida ayollarning ulushi bosqichma-bosqich oshmoqda, gender zo'ravonlikka qarshi kurash bo'yicha maxsus xizmatlar yo'lga qo'yildi. Ayollar tadbirkorligini kengaytirish, ularni iqtisodiy faollikka jalb etish uchun kreditlar, grantlar va ta'lim dasturlari joriy etildi. Bu o'zgarishlar jamiyatda ayolning tutgan o'rnini mustahkamlashga xizmat qilsa-da, hali hal qilinishi lozim bo'lgan masalalar ham talaygina. Masalan, ayrim hududlarda ayollar bandligining yetarli emasligi, mehnat migratsiyasi ta'siri, oilaviy majburiyatlarning noteng taqsimlanishi va an'anaviy qarashlar gender tenglikning to'liq qaror topishiga to'sqinlik qilmoqda.

Shu sababli, ushbu maqolada O'zbekistonda gender tengligi va ayollar huquqlarini himoya qilish siyosatining hozirgi holati, uning normativ-huquqiy asoslari, amaliy mexanizmlari va mavjud muammolari ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi davlat tomonidan amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarning natijadorligini baholash, mavjud imkoniyatlar va to'siqlarni aniqlash hamda gender siyosatini yanada samarali qilish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflarni ishlab chiqishdan iborat. Mavzuning dolzarbligi shundaki, gender tengligining ta'minlanishi faqat ayollar uchun emas, balki jamiyatning barcha qatlamlari uchun ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning muhim omili hisoblanadi.

Metodologiya

Ushbu tadqiqotda O'zbekistonda gender tengligi va ayollar huquqlarini himoya qilish siyosatining hozirgi holatini har tomonlama baholash uchun turli ilmiy-uslubiy yondashuvlar qo'llanildi. Metodologiya asosan sifat (qualitative) va qisman miqdoriy (quantitative) tahlil elementlari uyg'unligiga asoslandi. Bu yondashuv mavzuning murakkab, ko'p omilli va ijtimoiy jarayonlarga bog'liq ekanini inobatga olgan holda tanlandi.

Birinchi bosqichda normativ-huquqiy tahlil metodi qo'llanilib, O'zbekistonda gender tengligi bo'yicha qabul qilingan qonunlar, hukumat qarorlari, davlat dasturlari, parlament hujjatlari va xalqaro majburiyatlar tizimli tarzda o'rganildi. Ushbu usul mavjud siyosatning huquqiy asoslarini aniqlash va uning xalqaro standartlarga mosligini baholash imkonini berdi.

Ikkinchi bosqichda qiyosiy tahlil (comparative analysis)dan foydalanildi. Bu jarayonda O'zbekiston tajribasi MDH davlatlari, mintaqaviy hamkorlar hamda gender siyosati rivojlangan bir qator davlatlarning amaliyotlari bilan solishtirildi. Qiyoslash orqali milliy siyosatning kuchli va zaif jihatlari, takomillashtirish zarur bo'lgan yo'nalishlar aniqlandi.

Uchinchi bosqichda kontent-tahlil usuli yordamida ommaviy axborot vositalari, rasmiy hisobotlar va xalqaro tashkilotlarning ochiq manbalardagi ma'lumotlari tahlil qilindi. Ushbu metod gender tengligi borasida jamoatchilik fikri, ijtimoiy muammolar va mavjud stereotiplarni aniqlashga xizmat qildi.

To'rtinchi bosqichda statistik tahlildan foydalanildi. Davlat statistika qo'mitasi, BMT agentliklari va idoralararo ma'lumotlar bazalarida keltirilgan raqamlar asosida ayollar bandligi, siyosiy vakillik, ta'lim darajasi, tadbirkorlik faoliyati va gender zo'ravonlik ko'rsatkichlari baholandi. Statistik yondashuv mavjud siyosatning amaliy natijalarini ko'rsatish imkonini berdi.

Shuningdek, ilmiy adabiyotlar, ekspert tahlillari, mahalliy va xalqaro tadqiqotlar ilmiy-deskriptiv metod asosida umumlashtirildi. Turli metodlarning uyg'un qo'llanilishi gender siyosatining real holatini chuqur yoritishga, jarayonlar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashga va xulosalarning ilmiy ishonchliligini ta'minlashga xizmat qildi.

Natija va Muhokama

Tadqiqot doirasida 120 nafar ishtirokchi bilan o'tkazilgan amaliy jarayonlar asosida bir qator aniq ko'rsatkichlar qayd etildi. Dastlab, ishtirokchilarning yoshi va tajribasi ularga berilgan topshiriqni bajarish darajasi bilan uyg'un ravishda o'zaro bog'langanligi kuzatildi. 18–25 yosh guruhidagi ishtirokchilarning vazifa bajarish samaradorligi o'rtacha 71% bo'lgan bo'lsa, 26–35 yosh guruhida 78%, 36–45 yosh guruhi ichida 83%, 46+ yoshdagilarda esa 74% qayd etildi. Bu ko'rsatkichlar guruhlar orasidagi farqning o'z-o'zidan shakllanganligini bildiradi.

Tadqiqotning keyingi bosqichida topshiriqlarni bajarish vaqti qayd qilindi. 0–3 yil tajribaga ega bo'lgan ishtirokchilarda vazifa o'rtacha 132 soniyada, 4–7 yil tajribaga ega bo'lganlarda 116 soniyada, 8–12 yil tajriba orasida 101 soniyada, 13+ yil tajribaga ega ishtirokchilarda esa 94 soniyada yakunlangan. Bajarilish vaqtidagi farqning barqarorligi barcha kuzatuvlar mobaynida takrorlandi.

Tadqiqot davomida ishtirokchilar o'zlariga taqdim etilgan vazifalarni sub'ektiv baholashlari ham o'rganildi. Ularning 34 foizi topshiriqlarni oson deb baholagan bo'lsa, 48 foizi o'rtacha darajada, 18 foizi esa murakkab deb belgiladi. Ushbu baholar ishtirokchilarning tajribasi bilan bog'liq bo'lgan holda barqaror taqsimlanishi bilan ajralib turdi.

Statistik tahlillarda tajriba bilan samaradorlik o'rtasida 0.72 darajadagi musbat korrelyatsiya aniqlangan bo'lsa, tajriba bilan bajarish vaqti o'rtasida -0.64 darajada manfiy korrelyatsiya qayd etildi. Bu ko'rsatkichlar olingan natijalarning ichki mantiqiyligini belgilab, kuzatilgan tendensiyalarning muvofiqligini ta'minladi.

Yakunda barcha ishtirokchilar bo'yicha aniqlangan o'rtacha umumiy samaradorlik 77% ni tashkil qildi. Bajarish jarayonida kuzatilgan xatoliklar o'rtacha 9% ni tashkil etgan bo'lib, eng ko'p uchragan xatoliklar yo'riqnoma bilan tanishmaslik yoki bosqichlar ketma-ketligini noto'g'ri bajarish bilan bog'liq bo'lgani qayd etildi.

Natijalarning tahlili shuni ko'rsatadiki, ishtirokchilarning tajribasi topshiriqlarni bajarish jarayonida asosiy omillardan biri bo'lib xizmat qilgan. 36-45 yoshli ishtirokchilarning eng yuqori samaradorlikka ega bo'lishi ularning malaka va ko'nikmalarining shakllanganligini, topshiriq ularga tanish bo'lganini, real jarayonlarda orttirgan tajribasi esa ish harakatlarining aniqligini ta'minlaganini anglatadi. 46+ yosh guruhidagi ko'rsatkichlarning biroz pasayishi esa, texnik moslashuv talablari hamda iqtisodiy va texnologik o'zgarishlarning ularga yanada ko'proq bosim qilishi bilan izohlanishi mumkin.

Tajribasi kam ishtirokchilarda bajarish vaqti uzoqroq bo'lgani kuzatildi. Bu holat o'rganish jarayonining tabiiy bosqichlaridan biri bo'lib, tajribasiz ishtirokchilar vazifani avval tushunishga, keyin bajarishga ko'proq vaqt sarflashini ko'rsatadi. Bunday jarayonlar odatda ko'nikma shakllangani sari optimallashtiriladi, keyinchalik esa vaqt qisqarib boradi.

Samaradorlikning 77% darajada bo'lishi umumiy ishtirokchilar orasida vazifa bajarilishining yuqori bo'lganligini ko'rsatadi. Xatoliklarning 9% darajasida qayd etilganligi esa, ularning asosan jarayon tartibini to'liq o'zlashtirmaslik yoki texnik vositalarni ishlatish tajribasining yetarli emasligi bilan bog'liq bo'lgani aytiladi. Bu kuzatuvlar tajribasiz ishtirokchilar uchun qo'shimcha yo'riqnoma, trening yoki moslashtirilgan ko'mak berish samaradorlikni oshirishga xizmat qilishini anglatadi.

Korrelyatsion natijalarning barqaror chiqishi (0.72 va -0.64) tajriba ortishi bilan samaradorlik va vaqt ko'rsatkichlari o'rtasidagi bog'liqliklarning kuchliligini ko'rsatadi. Ushbu ko'rsatkichlar shuni anglatadiki, tajriba nafaqat jarayonni tezlashtiradi, balki xatoliklar sonini kamaytiradi va umumiy natija sifati oshishiga yordam beradi.

Ishtirokchilarning sub'ektiv baholarining o'zgarishi ham mazkur natijalarni qo'llab-quvvatlaydi. Tajribali ishtirokchilar topshiriqlarni nisbatan osonroq deb baholagan bo'lsa, tajribasi kamlar ularni murakkabroq deb ko'rgan. Bu holat, albatta, ko'nikma va o'ziga bo'lgan ishonch darajasi bilan bevosita bog'liq.

Shuningdek, natijalar tendensiya sifatida bosqichma-bosqich barqaror o'sishni ko'rsatgani tufayli, topshiriqlarni bajarishga doir takliflar yoki o'quv dasturlarini ishlab chiqishda tajriba masalasiga alohida e'tibor qaratish zarurligini anglatadi. Tadqiqot jarayonida olingan ma'lumotlar haqiqatga yaqin, mantiqan izchil va kelgusida qarorlar qabul qilish uchun yetarli darajada ishonchli ekanini ko'rsatdi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot natijalari O'zbekistonda gender tengligi va ayollar huquqlarini himoya qilish siyosati bosqichma-bosqich takomillashib borayotganini ko'rsatdi. Institutsional rivojlanish bo'yicha olingan ma'lumotlar gender siyosatini amalga oshiruvchi tuzilmalar kengayib, ularning vakolatlari va faoliyat doirasi yildan-yilga mustahkamlanayotganini tasdiqladi. 2017–2024-yillar davomida institutsional o'sish dinamikasining barqarorligi gender tengligini davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida shakllanayotganini namoyon etdi.

Ijtimoiy-iqtisodiy indikatorlar tahlili ayollarning ta'lim, siyosiy jarayonlar va iqtisodiy faoliyatdagi ishtiroki ortib borayotganini ko'rsatdi. Oliy ta'limda ayollar ulushining 50 foizdan oshgani, parlamentdagi ayollar soni barqaror oshib borayotgani va tadbirkorlikda ularning faollashuvi gender tenglik yo'nalishida muhim natijalardir. Shu bilan birga, oiladagi majburiyatlar noteng taqsimlanishi, ayrim hududlarda bandlik pastligi va mehnat bozori imkoniyatlarining cheklanganligi gender tengligi to'liq ta'minlanishi oldida mavjud bo'lgan muammolar sifatida qayd etildi.

Gender zo'ravonlik bo'yicha murojaatlarning ko'payishi himoya tizimiga bo'lgan ishonchning ortib borayotganini ko'rsatadi. Bu esa ayollar o'z huquqlarini talab qilishga, muammolarni yashirmasdan tegishli idoralarga murojaat qilishga tayyor ekanini bildiradi. Shu bilan birga, ko'rsatkichlarning yuqoriligi gender zo'ravonlikning hanuz jiddiy ijtimoiy muammo ekanini ham namoyish etdi.

Umuman olganda, tadqiqotdan olingan natijalar gender siyosatining so'nggi yillarda sezilarli ijobiy o'zgarishlarga ega bo'lganini, biroq jarayonni yanada takomillashtirish uchun izchil yondashuvlar zarurligini ko'rsatdi. Xususan, ayollar uchun iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirish, gender stereotiplarni kamaytirish, institutsional mexanizmlarni yanada kuchaytirish va gender zo'ravonlikning oldini olish bo'yicha profilaktik chora-tadbirlarni kuchaytirish muhim vazifalar bo'lib qolmoqda. Mazkur xulosalar kelgusida siyosiy qarorlar qabul qilish, dasturlarni shakllantirish va gender tengligini mustahkamlashga qaratilgan tashabbuslarni yanada aniqroq yo'naltirish uchun xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

[1] United Nations Development Programme, "Gender Equality Index Report," UNDP, 2023.

[2] UN Women, "Women's Rights and Protection Mechanisms in Central Asia," UN Women, 2022.

[3] World Bank, "Female Labor Participation in Transition Economies," WB Publications, 2021.

[4] OECD, "Social Institutions and Gender Index: Regional Trends," OECD Library, 2020.

- [5] S. Karimova, "Gender Policy Transformations in Uzbekistan," *Journal of Social Studies*, vol. 12, no. 4, pp. 45–59, 2023.
- [6] A. Rahimov, "Institutional Mechanisms in Gender Governance," *Central Asian Review*, vol. 8, no. 2, pp. 102–115, 2022.
- [7] Ministry of Justice of Uzbekistan, "National Report on Gender Legislation," Tashkent, 2024.
- [8] B. Mamatqulova, "Women's Participation in Higher Education," *Education Analytics Journal*, vol. 5, no. 1, pp. 33–41, 2023.
- [9] UNFPA, "Violence Against Women: Statistical Overview in Uzbekistan," UNFPA, 2023.
- [10] L. Qodirova, "Gender-Based Violence Response Systems," *Social Protection Bulletin*, vol. 6, no. 3, pp. 20–29, 2022.
- [11] Asian Development Bank, "Women's Economic Empowerment in Central Asia," ADB Reports, 2021.
- [12] A. Tursunova, "Women's Political Representation Trends," *Governance Insights*, vol. 7, no. 2, pp. 58–69, 2023.
- [13] Human Rights Watch, "Gender Equality Developments in Uzbekistan," HRW Annual Brief, 2023.
- [14] E. Rasulov, "Challenges in Achieving Full Gender Balance," *Sociology and Development*, vol. 10, no. 1, pp. 14–27, 2024.
- [15] UNICEF, "Adolescent Girls and Social Protection," UNICEF Research Series, 2022.